

UIT DE BRIEFDAGBOEKEN VAN ANNIE FROMBERG.

PERSOONSGEGEVENS.

Anna Catharina (roepnaam Annie) Fromberg was de dochter van Pieter Hendrik Fromberg en Pietertje Pyttersen. Zij kwam samen met haar moeder Pietertje Fromberg - Pyttersen op 27 augustus 1943 in Tjideng terecht. In de Tjideng lijst staan zij als volgt vermeld:

Fromberg-Pytterson, P - Nederlandse nationaliteit-, POW nr. 1620, 2 personen

Moeder Pietertje Pyttersen is op 29 augustus 1888 in Sneek geboren en op 5 september 1973 in Leiden overleden.

Vader Pieter Hendrik is op 13 december 1885 in Semarang geboren en op 27 april 1945 in Kamp Baros V in Tjimahi door uitputting overleden.

Dochter Anna Catharina (Annie) is op 5 maart 1921 in Batavia geboren en op 12 maart 2002 in Hellevoetsluis overleden.

INLEIDENDE TEKSTEN UIT HET DAGBOEK.

19 oktober 1942. Wij moeten ons huis verlaten en komen terecht in een huis aan de Laan Wiechert 20 in de Kramatwijk. Mevrouw Duynstee, mevrouw Abbenhuis, mijn moeder en ik.

27 augustus 1943. Wij vertrekken naar de Tijdengwijk. Komen te wonen Tjilamajaweg 10 bij mevrouw Martens, Biegele, juffrouw Canters, Mevrouw Weber, verder komen erbij uit de Kramatwijk de oude mevrouw Job, jonge mevrouw Job, mevrouw Muloek Houwer, Fran en Hans.

22 augustus 1944. Wij verhuizen naar de Batanghariweg 43 met de hele combinatie + de familie Schwartz + Toos van de Giezen. Vandaag 18 juni 1945 de familie Schwartz op transport. Om half 3 vertrokken (men zegt naar Adek)

18 juni 1945. Reeds 3 jaar in een kamp! Hoe is het mogelijk? Sinds 16 juni 1943 2 jaar geen contact met de buitenwereld. Gedek en prikkeldraad om de wijk; poorten gesloten! Je kunt je een normaal leven niet meer voorstellen!.

*21 juni 1945. Daverende dingen dezer dagen!
De vrouwen moeten het gedekken zuur betalen! Huizen bij het gedek moeten binnen het uur verhuizen. 2 Gedeksters geranseld en kaalgeschoren. Sjouwploeg en vrouwen van 18 – 30 moeten krawatten. 's Middags lange koempoel en degenen die gedekt hebben moeten zich melden. 's Nachts alle gedeksters + hantjo's en kumidjo's door Soné geslagen en kaalgeschoren.*

22 juni 1945. We krijgen gelukkig toch nog ons eten!

16 augustus 1945 een vreselijk bericht. (bericht dat vader is overleden in Baros V op 27 april 1945)

23 augustus 1945 Victorie!! Officieel: wij zijn vrij, maar nog niet het kamp uit.

DE KRAMATWIJK.

Ongeveer in augustus '42 werden er wijken opgericht waar de Hollandse vrouwen zouden moeten gaan wonen. We mochten het hoogst nodige aan meubels meenemen. Ik heb je al geschreven, dat we geen geld meer verdienden, dus heeft mijn moeder ons hele meubilair door middel van een vendu kantoor in de gang Scott, de Balai Lelang verkocht. Alle andere dingen, zoals keukengerei enz, hebben we aan de toekang Loa verkocht. Zo hebben we nog wat geld binnen gekregen. We trokken de wijk in met een grote 3 delige kast, een paar kleine tafeltjes, de Friese klok, een 2 persoonsbed, een kistje met levensmiddelen, onze koffers en andere kleinigheden. De rest van onze bezittingen hadden we ondergebracht bij kennissen o.a. de familie Lie. We gingen wonen in de Laan Wiechert 20, Kramatwijk met mevr Abbenhuis en mevr Duynstee dat was afgesproken. Amat de djongos en de kebon (= tuinman) hebben de eerste 2 dagen ons nog geholpen, toen mochten ze niet meer binnen. De eerste 2 maanden mochten we nog 1 baboe hebben, daarna moesten we alles zelf doen.

De wijk was eerst helemaal open, doch na enige tijd kwam er prikkeldraad om heen en nog wat later een hoge muur van gedek. De eerste tijd mochten we er ook nog zondags en dan tot ik meen half 10 s'avonds (nippon tijd) en nog later 1 maal in de week en vanaf 16 juni 1943 werd de poort gesloten en hadden we helemaal geen contact meer met de buiten wereld. Ik heb nog vergeten te vertellen dat we ons moesten laten registreren voor we de wijk in gingen en dat er alleen Belanda Totoks in de wijk moesten.

Verder moet ik je nog vertellen dat we een rode band met een nummer om onze linkerarm moesten dragen als we 2x in de week de wijk uit gingen en we moesten aan de poort onze pendaftaran (= registratiebewijs) laten zien.

Wij zaten in de Kramat wijk zoals ik je al verteld heb. Er was nl ook een Tjidengwijk, daar woonde Nora. Ik heb in de Kramatwijk nog geld weten te verdienen, eerst met lesgeven aan kinderen van de 2^e klas, toen dit verboden werd door Nippon met het verkopen van eieren. Die kreeg ik dan aan de poort. Ik kreeg mijn aandeel in de winst. Toen de eieren niet meer binnen kwamen, heb ik geld verdiend met het verkopen van Roemer Visser goederen in de wijk. Ik nam ook bestellingen op en woensdags en zondags haalde ik nieuwe goederen van de Roemer Visser.

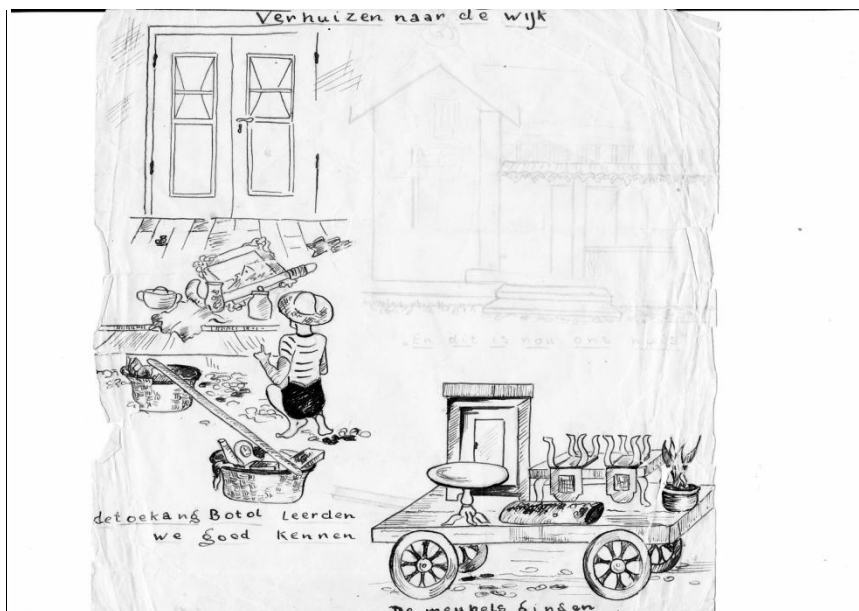
Woensdags gingen we altijd een hele dag logeren bij de familie Ruysten. Zondags gingen we eten bij de familie Sie. Heel gezellig. Daar heb ik een fijne herinnering aan. Toen het later ook verboden werd om voor Roemer Visser in de wijk te verkopen, heb ik in de wasserij gewerkt voor de polikliniek en het ziekenhuis. Ik kreeg daar voor 1 rijksdaalder in de maand. Niet veel hè?

In de wijk konden we nog van alles krijgen, we hadden ook nog een toko. Later werd er een centrale keuken opgericht, waar wij ook van hebben gegeten. Je werd niet gedwongen hoor, hiervan te eten.

We hebben er nooit mensen bij gekregen in ons huis, in de andere huizen werden steeds meer mensen bij gepropt. We hebben ook nog cabaret avonden gehad. Lili Krans heeft een keer gezongen en we hadden onze sportdagen. Toen er geen inlanders meer in de wijk mochten komen moesten de jongens het vuil met vuilniskarren ophalen. Ik weet nog hoe erg we dat vonden. Ik had toen niet kunnen denken dat ik dat ook nog eens zou moeten doen en dat ik zelfs beerputten zou moeten legen.

We hebben het overigens heel gezellig gehad met tante Loes en mevrouw Duynstee.

In de Kramat wijk zijn ook nog de jongens van 17 opgepakt en de mannen van beneden de 60. Op een goede dag werd ons opeens bekend gemaakt dat alle mensen die steun kregen van de GESC (een vereniging) naar Grogol moesten en dat die maar een bepaald aantal koffers mee mochten nemen. Dat is het begin geweest van alle verhuizingen! Vlak daarop moest de hele Kramatwijk verhuizen naar de Tjidengwijk. Op 27 augustus 1943 vertrokken wij per betja naar de Tjidengwijk.

TJIDENGWIJK.

We werden met gejuich door de Tjidengers en reeds aangekomen Kramatters binnengehaald. Wij werden ontvangen door tante Maart (mevr. Biegel) en Dies (juffrouw Kanters) die naast de betja voortholden.

Zoals ik al verteld heb, kwamen we te wonen op de Tjilamajaweg 10 aan het Tjilamajaveld. Erg genoeglijk. Thuis werden we allerhartelijkst ontvangen, kregen een kopje koffie en ons werden de kamers gewezen (1 kamer met z'n vieren) Ondertussen waren mevrouw Muloch Houwer met Fran en Hans en de dames Job ook gearriveerd. Het had nog heel wat voeten in aarde om alle barang te stouwen. Maar we hebben het met hard werken die dag toch klaargespeeld. 's Middags kregen we een heerlijk bord erwtensoep.

Het viel me op dat de Tjideng jongens er als schooiers bij liepen, met blote bovenlijven en allemaal één of andere pet op. Het veld voor ons huis gaf veel vertier, er werd veel gesport door deze knapen. Toen we dan ook een poosje in Tjideng waren, kwamen er steeds wedstrijden tussen Tjideng en Kramat (voetbal en handbal), welke zeer opwindend waren. Overigens hadden de Tjidengers veel op de Kramatters aan te merken en omgekeerd.

Ook in Tjideng was er een wijktoko, dus konden we van alles nog kopen.

Eerst had ik natuurlijk nog geen baan, doch spoedig kreeg ik door tussenkomst van Mevrouw Smit een baantje. Dat baantje bestond hieruit, dat ik de was zou doen bij mevr. Cohen. 1 Dag wassen, 1 dag strijken. De familie bestond uit: mevrouw Cohen, Charles, Vick en Jan Pieter. En ik verzeker je dat het een enorme was was. Soms was ik bezig van 's morgens 8 tot 12 uur en ook wel eens langer, want de jongens droegen nog witte broeken en hemden. Maar Mevrouw was erg aardig en ik verdiende fl. 15,- en dan nog kreeg ik een kopje koffie en wat lekkers.

Ik heb er langer dan een jaar gewerkt, toen werd ik door het kantoor opgetrommeld en kreeg een taak in het ziekenhuis. In de huishouding. De vrouwen moesten zichzelf zoveel mogelijk helpen. De ziekenhuizen hadden hulp nodig. Ik heb nog vergeten te vertellen, dat de meisjes het vuil moesten ophalen nadat de jongens van 17 jaar met een transport weg waren. Stel je eens voor Herman, ik heb ook verscheidene malen met laarzen op de vuilniskar gestaan in al het Tjideng vuil. En stel je voor Herman, we hebben beerputten moeten legen, omdat alles overliep. Dan stond je met een stok in een beerput te roeren. Lekker was dat!

We hebben verscheidene transporten in het kamp gehad. Eerst moesten de jongens van 17 jaar het kamp uit, later nog zo 'n transport, later jongens van 12 jaar en nog later ziekentransporten.

In het begin stond het kamp onder leiding van de economen. Later (1 april 1944) kwamen we onder leiding van de militairen. Toen werd generaal Soné ons kamphoofd. En hiervan Herman, kan ik je dingen vertellen, dingen vertellen, nou! Wat die man ons aangedaan heeft. Honderden zijn onder hem gestorven. Hij heeft ons honger laten lijden, hij heeft vrouwen afgeranseld, hij heeft ons opgejut. Als ik hierover ga vertellen dan heb ik zeker wel een paar vellen nodig. Op 15 april begon het al. We werden allemaal, de hele wijk, op de enkele velden in het kamp gedreven, ondertussen werden onze huizen leeggehaald en onderzocht door de Heiko's (inlandse soldaten) en wij moesten al ons geld dat we bij ons hadden inleveren. (hier stopt de brief/ het verslag)

TERUG NAAR TJIDENG OKTOBER 2011.

INLEIDING VOORAF.

In oktober 2011 zijn wij: Annet Steggerda (de oudste dochter van Annie Fromberg) en ik Aart Verhoeven (echtgenoot van Annet) voor de vijfde maal naar Indonesië geweest.

Doel van deze reis was te kijken/ en op zoek te gaan naar de plaatsen waar de moeder van Annet (Annie Fromberg) en haar opa (Pieter Hendrik Fromberg) en haar oma (Pietertje Pyttersen) gewoond hebben en waar ze tijdens de Japanse bezetting gevangen hebben gezeten. Als bronnen zijn daarbij gebruikt hun eigen brieven, verslagen en documenten en de geschiedschrijving en documenten van anderen.

Het Tjideng kamp.

Bij kamp denkt iedereen al gauw aan een door prikkeldraad omgeven terrein met daarop barakken waar gevangenen in groepen en op britsen zijn ondergebracht.

Het Tjideng kamp was een bestaande woonwijk in Batavia waar een bamboe omheining omheen was gezet. Het woord getto is beter op zijn plaats. In dit getto/ deze woonwijk werden de meeste Hollandse vrouwen met hun kinderen in de daar aanwezige huizen ondergebracht. Ook de Europese mannen werden apart opgeborgen. De opa van Annet kreeg als voormalige stadswacht een oproep om zich te melden en werd prompt in de Glodok gevangenis gezet.

Over Tjideng is veel geschreven en is veel documentatie beschikbaar. Dit komt onder andere denk ik omdat de hele bestuurselite van Batavia terecht kwam, omdat het een groot kamp was (10000 bewoonsters en kinderen), omdat er een beruchte kampcommandant de baas was, vanwege het boek *Bezonken rood* dat gebaseerd is op gebeurtenissen van daar.

De moeder van Annet had precies beschreven op welke adressen ze gewoond had en met wie ze hun verblijf moesten delen.

Met de oorspronkelijke plattegrond van het Tjidingkamp en de huidige kaart van Jakarta wist ik waar ik moest gaan zoeken.

Van september 1943 tot en met augustus 1944 woonde de familie in het huis Tjilamajaweg nummer 10. Deze weg heet nu Jalan (=weg) Cilamaya.

Van september 1944 tot de Japanse capitulatie (15 augustus 1945) en de maanden daarna woonde men aan de Batanghari weg 43 (nu Jalan Batanghari).

De Tjidengwijk nu.

Vanzelfsprekend is er van de oorspronkelijke getto kenmerken (poorten, hekken, wachttorens) na al die jaren niets meer over. Nu is Tjideng een gewone woonwijk zonder doorgaand verkeer. De wijk heeft alle kenmerken van een Indonesische woonwijk. Een beetje rommelig straatbeeld, stalletjes langs de kant van de weg, huisjes met een duidelijke afscheiding eromheen, allerlei aan- en uitbouwsels, lelijke nieuwe gebouwen van een heel andere structuur en volume. Je moet er doorheen kijken om het oorspronkelijke idee van een tuinwijk met kleine huisjes en veel groen terug te halen.

Wat er nog wel is, is het oorspronkelijke stratenplan en hier en daar de originele Hollandse huisjes (al dan niet met aanbouw).

Wat er ook is: de grote hitte en het dicht op elkaar staan van de huizen. Smalle straatjes, kleine voortuintjes (nu vaak als parkeerplaats in gebruik). In elk geval beslist geen villawijk met brede lanen en grote tuinen.

De kleinschaligheid gecombineerd met de hitte maakt het niet moeilijk om voor te stellen hoe het geweest moet zijn om daar met 10000 vrouwen en kinderen te moeten leven. [en dan hebben we het nog niet over de slechte omstandigheden]

In alle documenten wordt geklaagd over de overbevolking en het volledige gebrek aan privacy. Als er ruzies waren over bijvoorbeeld de verdeling van ruimtes, dan kon de hele omringende buurt dat noodgedwongen horen.

Batanghariweg 43

Dinsdagavond 18 oktober 2011 was iemand zo aardig om Annet en mij met z'n auto naar de Batanghariweg te brengen. Het was al donker en uit navraag bleek dat het huis op nummer 43 niet meer bestond. Er is nu een opslagplaats. Het huis ernaast was er nog wel, maar helemaal omringd door een hek van gaas. Er was daar ook niemand thuis. Grappig was wel dat tegenover nummer 4 nog steeds een pleintje is. Destijds was daar een van kampkeukens gevestigd.

(De moeder van Annet vertelde vroeger nog al eens over oude mannetjes in Tjideng. Dat kan kloppen omdat vlak achter hun huis in hetzelfde blok er een groep oude mannen woonde.)(raar eigenlijk in een vrouwenkamp)

Tjilamajaweg 10

Tjilamajaweg genomen vanaf de Ciujung.

Woensdagmiddag 19 oktober 2011 zijn we opnieuw naar de wijk gegaan en nu op zoek naar de Tjilamajaweg nummer 10. Na een beetje gezocht vonden we het adres en laat het oorspronkelijke huisje er nu nog steeds staan!!

Tjilamajaweg 10

We werden heel vriendelijk ontvangen en mochten alles bekijken. Ook dit huis was opzij en aan de achterkant uitgebouwd. De hele oorspronkelijke achtertuin was daardoor verdwenen.

De oorspronkelijke indeling was een woonkamer (ik schat van zo'n 5 x 6 meter met 2 deuren die naar 2 kleine slaapkamertjes leiden, dan nog een slaapkamer met een raam en deur naar de tuin en dan in de tuin een aanbouwtje met daarin de keuken en badkamer. Het huisje heeft geen zolderverdieping. Destijds was er aan de achterzijde een tuingedeelte en dat is nu bebouwd.

In dat huisje leefden Annet haar moeder en haar oma samen met nog 9 andere vrouwen en kinderen. Elf mensen en 3 kleine slaapkamers: dat is vast elke avond weer passen en meten geweest.

Nu had men destijds nog wel de eigen tuin en kon men voor zover ik weet zich vrij door de wijk of het eigen blok bewegen. Maar er waren ook plekken waar je je beter niet kon vertonen in verband met de grillen van de Japanse kampcommandant.

Annet haar moeder beschrijft hoe er tegenover hun huisje een sportveld was waar ze in het begin nog wedstrijdjes speelden. Later werden het groentetuintjes.

Nu is op dat terrein een scholencomplex gevestigd.

Op het moment dat ik het huisje stond te fotograferen hoorde ik achter het hek van de school een hele groep Indonesische kinderen naar me toe komen.

Hello, hey missterrr.....

En ik hoefde me maar om te draaien om een foto te maken en zo de nare beelden van het verleden om de zetten naar het heden en de toekomst met enthousiaste open Indonesische kindergezichtjes.

It's the circle of life and it moves us all.....

Soest.

Aart Verhoeven, januari 2016